

Gramer âlimi Halil bin Ahmed

Çorum Osmancık'tan Mustafa Derindere: "Kur'ân'a ilk işaretler koyan Halil bin Ahmed'i tanıtırmısınız?"

HAREKETE DUYULAN İHTİYAÇ

Kur'ân indiği günlerde Arapça dili yüz yılların getirdiği birikimle edebiyatta ve şiirde üstün bir yere kavuşmuş bulunuyordu. Fakat yazı dilinde hareke ve işaret bulunmamaktaydı. Araplar harekesiz ve işaretsiz biçimde yazarlar ve yazılanı okurlardı. Arap diline hâkim sahabeler Kur'ân âyetlerini nazil olur olmaz yazıya ihtiyaç duymadan ezberlerlerdi. Vahiy kâtipleri de âyetleri harekesiz ve işaretsiz yazarlardı. Kur'ân âyetleri son derece belîğ ve mu'cize bir üslûpla geldiğinden Arap dilini iyi bilenler tarafından düzgün okunması ve hıfzedilmesi zor olmazdı.

Fakat daha ilk asırda İslâm dini Arap milletinin dışına taşmış, Arapça bilmeyen birçok insan da Kur'ân'ı okuyup yazmaya ve ezberlemeye başlamışlardı. Ancak işaretsiz ve harekesiz bir Arapça yazıyı Arap olmayanların düzgünce okuyup yazması neredeyse imkânsızdı.

KUR'ÂN'I DÜZGÜN OKUMAM İÇİN

Hazret-i Ömer (ra) zamanında iki kapak arasında toplanan, Hazret-i Osman (ra) zamanında da çoğaltılıp İslâm beldelerine gönderilen Kur'ân nüshalarında âyetler harekesiz ve işaretsizdi. Fakat Kur'ân okumalarını yanlıştan korumak ve dil hatalarını sıfıra indirmek için yeni bir dil ve yazı çalışmasına acilen ihtiyaç vardı. Bu yönde Ebü'l-Esved ed-Düeli (ö. 69/688), Nasr b. Asım el-Leysl ve Yahya b. Ya'mer gibi zatlar daha önce bazı çalışmalar yapmışlarsa da, yazının ıslâhı konusunda Halil bin Ahmed'in hizmeti büyük ve kapsamlı olmuştur.

Önceleri benzer harflerin ayrılması için konan noktalarla hareke mahiyetindeki işaretler, metne ilâve kabul edilip karışıklığa yol açar endişesiyle farklı renkte mürekkeple yazıldı ve bu işaretler ana metinden daima uzak tutuldu. Ana metin Hazret-i Osman (ra) nüshalarından okunarak geldi.

Ancak ana metnin, onu ezbere bilmeyenler tarafından doğru okunması için işaret ve harekelerle yazılması şiddetli bir ihtiyaç haline gelmişti. Malik bin Enes'in Kur'ân

âyetlerinin noktalanmasına ve harekelenmesine cevaz vermesiyle, Halil bin Ahmed'in yaptığı ilmî çalışmayı Kur'ân'a tatbik etmesi bu ihtiyaca cevap oldu.

Halil bin Ahmed, geliştirdiği yazı ve imlâ sistemiyle Kur'ân'ı düzgün okuma konusunda yaşanan zorlukları bertaraf etti. Ebü'l-Esved'in koyduğu yuvarlak noktalardan ibaret ilk harekeler yerine yatık elif, vav ve uzatılmış ya harflerinin küçük şekillerinden bugünkü fetha, zamme ve kesreyi buldu. İmlâ işaretleri için de bazı kelimelerin remzi mahiyetinde olmak üzere yine küçük ve kısaltılmış harfleri kullandı.¹

KISA BİYOGRAFİSİ

Halil bin Ahmed hicretin 100. yılında Umman'da doğdu, Basra'da yetişti. Hemen bütün ömrü Basra'da geçti ve 175 yılında Basra'da vefat etti.

İslâm tarihinin yetiştirdiği müstesna bir dil âlimidir. Çok yönlü bir ilim adamıdır. Gramer, lügat, aruz ve musîkî alanlarında ilk defa ilmî usûller getirdi.

Basra'da babasından kalma bir bahçenin geliri ile yaşar, kamıştan yapılmış basit ve mütevazı bir evde otururdu. İlimden başka hiçbir şeye değer vermedi. Talebeleri ondan öğrendikleri ilim sayesinde servet ve mevki sahibi oldular.²

Müstesna bir zekâyâ sahipti. Sahabeden sonra Arap dili ve edebiyatını daha iyi bilen bir kimsenin gelmediği söylenmiştir. Hemen bütün âlimler Halil bin Ahmed'in gramer ve imlâ metotlarından faydalanmıştır.³

Meşgul olduğu işe akıl ve zekâsı ile çok yoğunlaşırdı. Hatta ölümü böyle bir yoğunlaşma neticesinde vaki olmuştur. Alış veriş yapan kişinin aldanmasını önleyecek bir hesaplama formülü üzerinde düşünürken başını bir sütuna çarpıyor, yere düşüyor. Ve bu düşüş onun ölümüne sebep oluyor. Rahmetullahi aleyh.

BAŞLICA ESERLERİ

1. Naktü'l-Mesahif. Kitabü'n-Nakt ve's-şekl. Kur'ân-ı Kerîm'in harekelenmesi ve noktalanmasına dair ilmî usûllerdir.

2. Lugat. Kitabü'l-'Ayn. Arap dili sahasında telif edilen şekil ve muhteva bakımından orijinal bir eserdir. Kelimelerin köklerine inerek ilk defa alfabetik bir harf dizisi uygulamıştır.

Dipnotlar:

1- Diyanet İslâm Ans. XI, 41.

2- Suyuti, El-Müzhir, 1/80, 81.

3- İbn Hallikan, II, 245.